

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ПУСТОВОЙТ ТЕТЯНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 342:327(477)(043.3)

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЄДНОСТІ
СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальноправових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
Волошин Юрій Олексійович
Інститут законодавства
Верховної Ради України
завідувач відділу-директор
Української школи законотворчості

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Янчук Артем Олександрович,
Секретаріат Кабінету Міністрів
України, директор Департаменту з
питань безпеки, оборони та
діяльності органів юстиції;

кандидат юридичних наук
Папаяні Світлана Василівна,
Маріупольський державний
університет, старший викладач
кафедри конституційного,
адміністративного та
міжнародного права.

Захист відбудеться 27 квітня 2016 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розіслано 26 березня 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М. Ю. Бурдін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Прагнучи зміцнити свій суверенітет та водночас стати повноправним членом європейської спільноти, Україна повинна здійснити докорінні реформи у всіх сферах соціально-політичного життя. На цьому шляху мають відбутись значні конституційні зміни, оскільки інститути державної влади потребують ґрунтовного наукового переосмислення та наповнення новим практичним змістом. Одним із таких інститутів є судова влада, яка забезпечує ефективне функціонування держави щодо дотримання рівних стандартів правового захисту для всіх осіб та виступає ключовою гарантією додержання конституційних прав і свобод людини. Після проведення судової реформи 2010 року судова влада в Україні зазнала значного послаблення. Фактично, відбувся процес її підпорядкування правлячим політичним силам. Як наслідок, судова система стала розгалуженою на окремі автономні підсистеми, в результаті чого судова влада почала втрачати свою цілісність. Вирішення цієї проблеми зумовило пошук та дослідження оптимальних форм співвідношення єдності і структурованості судової влади. Водночас, невизначеність у співвідношенні самостійності, незалежності та єдності судової влади сьогодні призводить до певного дисбалансу механізмів здійснення правосуддя. При цьому недостатня урегульованість механізмів взаємодії між компонентами, що становлять судову владу, брак чіткого розмежування їх компетенцій та значна автономність породжують певні сумніви щодо реальної можливості функціонування єдиної судової системи й забезпечення правової визначеності судової практики. Це, в свою чергу, негативно позначається на уніфікації праворозуміння та єдності правозастосування. Актуальність дослідження обумовлюється відсутністю системного підходу до механізмів забезпечення єдності судової влади, а наукове обґрунтування її збереження є нагальною потребою, що вимагає як теоретичних узагальнень, так і практичних висновків.

Нормативним підґрунтям дисертаційної роботи є положення Конституції України, національного законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, законодавства зарубіжних країн та інші документи міжнародного характеру.

Теоретичну основу наукового дослідження склали роботи вітчизняних і зарубіжних авторів. Серед них: О. Б. Абросімова, М. В. Баглай, О.М. Бандурка, О. В. Батанов, В. Д. Бринцев, А. Б. Венгеров, Ю. О. Волошин, В. В. Городовенко, Ю. М. Грошевий, В. В. Долежан, В.М.Кампо, В. П. Кашепов, С. В. Ківалов, М. І. Клеандров, І. Є. Марочкін, І. Б. Михайловська, Л. М. Москвич, І. В. Назаров, О. М. Овчаренко, М. П. Орзіх, І. Л. Петрухін, В. Ф. Погорілко, Ю. Є. Полянський, С. В. Прилуцький, П.М.Рабінович, А. О. Селіванов, В. В. Сердюк, В. С. Смородинський, Ю. О. Тихомиров, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко, В. Є. Чиркін, Г. Г. Черемних, І. В. Юревич, А. О. Янчук та інші фахівці права, на праці яких посилався автор при написанні цієї роботи.

В.В. Кривенко, В.Д. Бринцев, В.Р. Завадський, Д.М. Притика, А.А. Стрижак, М.Д. Савенко, А.М. Хливнюк розглядали аспекти вирішення питань

суддівського самоврядування, судового управління в конституційно-правовому механізмі забезпечення єдності судової влади.

О.М. Радченко, С.В. Прилуцький, І.М. Осика, А.П. Закалюк, Б.О. Прокопенко, І.В. Юревич, М.І. Мельник, В.М. Кампо, Н.С. Слободяник розглядали аспекти вивчення проблемних питань формування суддівського корпусу та конституційно-правового механізму кадрового забезпечення судової влади.

В.С. Ковальський, П.П. Пусторослев, Д.Г. Тальберг, В.К. Случевський, І.Я. Фойницький, О.А. Мішин, Б.О. Страшун, М.В. Василевич розглядали аспекти дослідження конституційно-правових засад єдності суддівського корпусу, незалежність професійного судді як конституційно-правова основа судової влади.

Комплексний підхід та розгляд питань конституційно-правових основ єдності судової влади України ніким не проводився.

Емпіричним підґрунтям дослідження є практика Верховного Суду України, акти Конституційного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету «Формування правового механізму забезпечення європейських освітніх стандартів в умовах міждержавної інтеграції України» (державний реєстраційний номер 0111U010449), а також виконано з урахуванням Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2011 – 2015 роки (затверджені 24 вересня 2010 року Постановою загальних зборів НАПрН України № 14-10), Пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2011 – 2014 роки (затверджені 27 грудня 2010 року Протоколом Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ № 10).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення концептуальних положень, що визначають конституційно-правову природу єдності судової влади як вихідної засади оптимальної організації державної влади та пошук ефективної моделі її структуризації, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства із цих питань.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **задач**:

– дослідивши еволюцію наукових уявлень про єдність державної влади, визначити основні підходи у дослідженні судової влади як підсистеми єдиної державної влади і як окремої соціальної системи;

– розкрити конституційно-правову природу єдності судової влади, визначити й дослідити її компоненти;

– встановити ступінь теоретичної розробленості зазначених питань у вітчизняній і зарубіжній науковій юридичній літературі й обґрунтувати можливості використання її основних результатів на сучасному етапі реформування держави;

- провести узагальнення відповідної судової практики Верховного Суду України, Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини;
- виявити і проаналізувати проблеми конституційно-правового забезпечення єдності судової системи, розробити пропозиції щодо шляхів їх подолання та удосконалення відповідного законодавства;
- визначити нормативно-правову основу регулювання статусу суддів, у тому числі дослідити міжнародно-правові стандарти єдності судової влади;
- визначити критерії єдності статусу суддів.

Об'єктом дослідження є конституційно-правове регулювання єдності судової влади України та правовідносини, що виникають на його основі.

Предметом дослідження виступають конституційно-правові основи єдності судової влади України.

Методи дослідження. Філософсько-методологічним підґрунтям дисертаційної роботи є комплекс фундаментальних принципів, законів і категорій діалектики. На окремих етапах дослідження використовувалися також універсальні загальнонаукові методи. Метод *системного аналізу* (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3, 3.1, 3.2) застосовано при вивченні судової влади як системного об'єкта; метод *єдності історичного й логічного* (підрозділи 2.1, 2.2) став у нагоді при ретроспективному й перспективному аналізі владних відносин і взаємозв'язків між елементами єдиної судової влади; *компаративний* метод (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2) дозволив дослідити особливості організації судової влади в деяких сучасних країнах; метод *юридико-догматичного аналізу* (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2) допоміг здійснити вивчення міжнародно-правових актів і відповідних актів національного законодавства. Деякі аргументи, викладені у дослідженні, знайшли своє підтвердження у прикладах із судової практики національних і міжнародних судових органів.

Використані також такі методи, як *порівняльно-правовий* (підрозділи 2.3, 3.1.), *індукційного й дедукційного аналізу* (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2), синтезу, аналогії, звернення до яких зумовлено специфікою й характером теми дисертації. Усі методи наукового пізнання застосовувалися комплексно, що дало можливість забезпечити переконливість і достовірність результатів дослідження й успішність досягнення його мети.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці конституційного права комплексним дослідженням питань конституційно-правової єдності судової влади України. Дане дослідження дозволило дисертанту в процесі вирішення поставлених завдань сформулювати положення, що віддзеркалюють процес створення конституційного механізму забезпечення єдності судової влади, зокрема:

у перше:

- на концептуальному рівні обґрунтовано, що єдність судової влади – це визначальна конституційно-правова засада, в основу якої покладено принцип самостійності судової влади та її виключний характер;
- надано авторське дефінітивне визначення категорії «засада єдності судової влади», що установлюється як через механізми судоустрою (цілісність судової системи, самоврядність суддівського корпусу, єдиний

порядок фінансового забезпечення діяльності судів, єдиний статус судді тощо) так і засобами судочинства (обов'язковість для всіх судів правил судочинства, єдність судової практики, обов'язкове виконання судових рішень тощо).

- встановлено, що засада єдності судової влади, хоча прямо й не закріплена в Конституції України, проте є однією із базових у конституційному механізмі правового регулювання судової влади в державі та потребує внесення відповідних змін та доповнень до Основного Закону України;

- доведено, що конституційні основи єдності судової влади підриваються, а відповідно судова влада послаблюється у випадках, коли судова система піддається штучному подрібненню на окремі гілки (підсистеми) зі своїми автономними системами судового управління, що призводить до розірваності суддівського самоврядування та нерівності статусу суддів;

удосконалено:

- положення про те, що в основі філософської природи державної влади лежить закон боротьби та єдності протилежностей, а також заперечення заперечень, оскільки, з одного боку державна влада має бути єдиною та неподільною, а з іншого, потребує поділу на окремі гілки (функції), які мають стримувати та врівноважувати одна одну;

- структурно-функціональний методологічний підхід щодо внутрішнього змісту конституційно-правового регулювання статусу суддів і практичного забезпечення їх незалежності та самостійності судової влади;

- підходи до наукового обґрунтування щодо необхідності мінімізації політичного впливу на судову владу шляхом реформування органів самоорганізації судової влади та посилення громадянського контролю через відповідні конституційно-правові інститути;

- положення про необхідність комплексної імплементації європейських стандартів судоустрою до національної правової системи України як важливого елементу конституційно-правового забезпечення функціонально-праксеологічної та інституціонально-інструментальної єдності національної судової системи;

набули подальшого розвитку:

- доктринальне вчення щодо здійснення державної влади за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову;

- положення щодо загальних конституційно-правових засад організації та діяльності інституту суддівського самоврядування і його юридичного впливу на реалізацію принципу єдності судової влади;

- доктринальні позиції щодо оптимальних шляхів вдосконалення механізму формування суддівського корпусу України у контексті інтенсифікації процесів конституційної модернізації та сприйняття європейських стандартів судоустрою;

- практичні організаційно-правові підходи до реформування судової системи України в частині удосконалення конституційно-правових засобів забезпечення єдності судової влади та статусу суддів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки, окремі положення і пропозиції можуть бути використані:

а) у нормотворчій роботі – при розробці концептуальних документів і нормативно-правових актів з питань організації судової системи і правового статусу суддів для вдосконалення національного законодавства;

б) у правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності й ефективності застосування законодавства, що регламентує єдність судової системи і статусу суддів, гарантування єдності судової практики і стабільності судового рішення;

в) у сфері науково-дослідницької діяльності – задіяні автором методики правового аналізу структуризації та єдності судової влади можуть бути корисними для подальшого дослідження цих питань;

г) у навчальному процесі й навчально-методичній роботі – в рамках нормативних загальнотеоретичних курсів з державознавства, правознавства, конституційного права та процесу, під час викладання навчальних дисциплін «Конституційне право», «Організація судових та правоохоронних органів», а також з метою вдосконалення навчальних програм, при підготовці відповідних розділів підручників і навчально-методичних посібників із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана і обговорена на кафедрі загальноправових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ. Основні положення і висновки дисертації доповідалися автором на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: II Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених (березень, 2013 р. м. Маріуполь); III Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених (березень, 2014 р. м. Маріуполь); IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених (квітень, 2015 р. м. Маріуполь); «Законодавче забезпечення реформ: здобутки та завдання на шляху України до Європейського Союзу» (січень 2014, м. Київ), «Конституційна реформа та модернізація в Україні на шляху до європейської інтеграції» (липень 2014р., м. Київ), «Теоретичні та практичні проблеми конституційного правосуддя» (травень 2015р., м. Львів).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 8 публікаціях, з яких 5 наукових статей, опублікованих у фахових періодичних виданнях, зокрема 2 у віданні, що включено до міжнародних наукометричних баз даних «Index Copernicus International», Польща та «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ, Росія), та тезах 3 доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації зумовлені метою й завданням дослідження, відповідають логіці наукових пошуків. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з яких основний текст становить 194 сторінки, список використаних джерел – 221 найменування на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, характеризуються ступінь її наукового розроблення і зв'язок з науковими планами та програмами; визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження; окреслюється його методологічне, теоретичне, емпіричне й нормативне підґрунтя; формулюється наукова новизна, розкриваються теоретичне і практичне значення результатів дослідження; наводяться дані про апробацію основних положень дисертації, її структуру й обсяг.

Розділ 1. «Єдність судової влади як конституційно-правова основа судової системи України» складається із 2-х підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття судової влади та її місце у конституційно-правовому механізмі держави»* розкривається сутність та концептуальні засади судової влади. Зокрема, досліджується конституційно-правовий феномен суду в організаційному механізмі публічної влади. Встановлено, що основа єдності судової влади коріниться в цілісності державної влади, єдиним джерелом якої в республіці є народ. Єдність судової влади полягає у цілісності її організації та діяльності, що забезпечує її зовнішню самостійність та, крім іншого, втілюється підпорядкуванням усіх судових справ вищому касаційному нагляду одного суду. Небезпека порушення єдності судової влади виникає тоді, коли у державі запроваджуються надзвичайні чи особливі суди.

Встановлено, що засада єдності державної влади є однією із визначальних та основоположних у конституційному механізмі правового регулювання публічної влади в державі. В основі філософської природи державної влади лежить закон боротьби та єдності протилежностей, а також заперечення заперечень. Так, з одного боку державна влада має бути єдиною та неподільною, а з іншого боку, вона потребує поділу на окремі гілки, які мають стримувати одна одну.

У підрозділі 1.2 *«Конституційно-правові ознаки єдності судової влади»* проведено аналіз ідей представників класичної філософії, думки та позиції вітчизняних та зарубіжних науковців. З'ясовано, що засада єдності державної влади є однією із визначальних та основоположних у конституційному механізмі правового регулювання публічної влади в державі. При цьому, судова влада – це статична (організаційна) та динамічна (процедурна) проекція суду, як самостійного виду соціальних відносин, що спрямована на вирішення правових конфліктів у суспільстві.

Встановлено, що юридична категорія «єдність судової системи» є домінуючою для вітчизняного законодавця, хоча, з теоретичних позицій вона є лише видовою щодо родової категорії «єдність судової влади». Саме тому дослідження логічного ряду «єдність судової влади» – «єдність судової системи» – «єдність судової практики» потребує системного і нерозривного підходу.

З'ясовано, що відповідно конституційно-правового регулювання ключовими ознаками єдності судової влади виступають наступні положення. Передусім, *виключність судової влади*. Згідно ст. 124 *Конституції України*

правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Саме функціональна та юрисдикційна винятковість судової влади має забезпечувати її первинну цілісність. Організаційна цілісність судової системи має забезпечуватися нормами Конституції України, що встановлюють вичерпний перелік органів які наділені судовою владою. Так, у ст. 124 встановлено, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. При цьому варто звернути увагу, що відповідно до ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні.

Вбачається, що законодавчі положення, які спрямовані на забезпечення єдності судової системи потрібно класифікувати на дві групи: організаційні та процесуальні.

Встановлено, що єдність судової влади складає основу побудови судових органів по вертикалі як в унітарних, так і федеративних державах, а своє закріплення знаходить в судоустрійному законодавстві чи безпосередньо в конституціях. Забезпечення в державі правосуддя, як загальної мети судової влади, здійснюється шляхом касаційного нагляду за правильним тлумаченням закону та його одноманітним застосуванням. Тим самим касаційний суд за своїм призначенням покликаний гарантувати в державі правосуддя, забезпечуючи єдність судової практики.

Вбачається, що чотириланкова судова система має надзвичайно розгалужену мережу судів (місцевих, апеляційних та вищих – окремо загальних, господарських та адміністративних). Така розгалуженість та автономність судових юрисдикцій значно послаблює єдність судової правозастосовної практики, а відповідно якість правосуддя. Крім того, для утримання такої судової системи необхідно виділяти видатки не лише на здійснення правосуддя судами окремих спеціалізацій, а й на утримання цих судів як окремих установ (видатки на комунальні послуги, утримання окремих будівель, оплату праці працівників окремих апаратів), що є значним тягарем для державного бюджету.

Розділ 2. «Конституційний механізм забезпечення єдності судової влади», який складається із 3-х підрозділів, досліджує конституційні механізми втілення єдності судової влади в організації судової системи.

У підрозділі 2.1 *«Інститут суддівського самоврядування в конституційно-правовому механізмі забезпечення єдності судової влади»* встановлено, що однією з головних демократичних засад судової влади є незалежність суддів, а також те, що судді формально є між собою рівними. При здійсненні правосуддя жоден суддя не має права будь-яким поза процесуальним шляхом впливати на хід розгляду справи чи розсуд іншого судді. Саме презумпція рівності суддів обумовила формування такого особливого конституційно-правового механізму організації судової влади, як суддівське самоврядування.

Встановлено, що суддівське самоврядування виступає у сучасних конституційно-правових умовах як конституційною гарантією незалежності судової влади, так і конституційним правом кожного професійного судді, оскільки ст. 130 Конституції України прямо зазначає, що для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування.

Встановлено, що згідно міжнародних стандартів та критеріїв самоврядність суддівської спільноти полягає у тому, що професійні судді об'єднуються через своїх уповноважених представників та свої професійні організації для прийняття рішень стосовно управління судами і визначення їх засобів та їх розподілу на національному та місцевому рівнях. У такий же спосіб, вони консультуються щодо планів про зміни судоустрійного законодавства та щодо визначення умов оплати їхньої праці й соціального забезпечення тощо.

До завдань національної системи суддівського самоврядування належить вирішення питань щодо: забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади; зміцнення незалежності суддів та захисту від неправомірного втручання в їхню діяльність; участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів та контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення; вирішення питань призначення суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому законом; призначення суддів Конституційного Суду України; призначення суддів до складу Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в порядку, встановленому законом.

З'ясовано, що на сьогоднішній день, порядок організації та діяльності первинної ланки суддівського самоврядування (збори суддів), є визначальним для забезпечення незалежності суддівського корпусу та самостійності судової влади в цілому. За нинішніх правових регулювань механізм внутрішнього судового управління (адміністрування) значною мірою знаходиться саме під впливом та дієвим контролем органів суддівського самоврядування, зокрема – зборів суддів. Це є важливим кроком, який зробила наша держава в подоланні системної кризи судової влади.

У підрозділі 2.2 «Судове управління (адміністрування) в механізмі організаційної єдності судової влади» встановлено, що похідними від суддівського самоврядування, тобто окремими інститутами організації судової влади, є судове адміністрування (управління) та самоорганізація судової влади. Саме шляхом суддівського самоврядування громада суддів повинна «делегувати» чи «наймати» адміністраторів для оперативного управління та забезпечення внутрішньої дисципліни в судових установах.

Адміністрування в системі судової влади є важливим чинником забезпечення ефективності судової діяльності, яке в сучасних умовах реформування судової системи в Україні набуло нового змісту і значення.

Організаційна та функціональна цілісність судової системи, як одне із головних відображень єдності судової влади потребує з боку держави

належного забезпечення матеріально-технічними та фінансовими ресурсами. Визначальним конституційним положенням з цього питання є ст. 130 *Конституції України*, яка встановила, що держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. Проте, надані ресурси потребують їх раціонального використання, а наступні потреби — прогнозування. При цьому потрібно розуміти, що суд, як і будь-яка державна установа — є, своєрідним підприємством, яке підпорядковане внутрішньому режиму організації та діяльності, а працівники апарату і судді, внутрішньому трудовому розпорядку й дисципліні. Ці, та низка інших питань безпосередньо відносяться до судового адміністрування (управління) в сфері судової влади та є важливими складовими її організаційної єдності.

У підрозділі 2.3 «Самоорганізація як новітній конституційний механізм забезпечення єдності судової влади» зроблено загальний висновок науково-практичного характеру, що самоорганізація судової влади є окремою формою організації судової влади.

При цьому органи, що втілюють самоорганізацію судової влади, мають як у своєму організаційному складі, так і при ухваленні рішень містити суддівську більшість. При ухваленні колегіальних рішень принципово важливою має бути вимога суддівського кворуму. Така суддівська більшість має гарантувати самостійність судової влади від неправомірного політичного тиску при вирішенні принципівих питань. Водночас, для запобігання корпоративній суддівській замкнутості та можливим потуранням при ухваленні принципівих рішень, в органі самоорганізації судової влади, крім суддів, мають бути представники від інших гілок влади та широких кіл громадськості. Всі судді мають обиратися своїми колегами або набувати членства у цьому органі завдяки особливому статусу в судовій системі, але вони не повинні призначатися урядом чи парламентом. Суддя може бути уповноваженим представником лише однієї влади – судової.

На сьогодні національний конституційний механізм включає два органи, які повинні відповідати означеним критеріям. Відповідно до ст. 127 *Конституції України* встановлено, що на посаду професійного судді може бути рекомендована особа лише кваліфікаційною комісією суддів. Тому, кваліфікаційна комісія суддів має бути тим конституційним органом який відповідає новітнім засадам побудови судової влади. Водночас, ст. 131 *Конституції України* встановила, що в Україні діє Вища рада юстиції, до відання якої належить: внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад; прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності; здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів та розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

Тим самим, діяльність кваліфікаційних комісій суддів та Вища рада юстиції мають утворювати злагоджений конституційний механізм по

забезпеченню кадрового потенціалу судової влади, який утворюється та діє за сучасними стандартами демократичної держави.

Розділ 3. «Конституційно-правові засади єдності суддівського корпусу» складається із 2-х підрозділів, у яких розкриваються актуальні питання організації суддівського корпусу України.

У підрозділі 3.1 *«Незалежність професійного судді як конституційно-правова основа єдності судової влади»* аналізується сутність принципу незалежності судді та умови, за яких вона досягається, досліджуються особливості професійної кар'єри та оцінки роботи суддів, а також їх вплив на незалежність суддів. З'ясовано, що забезпечення незалежності суддів та самостійності судової системи на державному, інституційному та індивідуальному рівнях, захист від незаконного державного, приватного чи політичного впливу є першим і найважливішим питанням стратегії української судової влади задля забезпечення справедливого, прозорого, ефективного та якісного відправлення правосуддя, а також для відновлення поваги та довіри громадськості. Першочерговими завданнями судової влади України щодо розбудови та підтримки ефективних відносин з іншими гілками влади, збереження незалежності та захисту від незаконного впливу з боку державних, приватних, чи партійних структур є, зокрема, запровадження безстрокового призначення на посаду суддів, задля уникнення неправомірного впливу, якого вони можуть зазнавати під час свого п'ятирічного строку призначення на посаду вперше.

Згідно теорії конституційного права одним із важливих елементів незалежності суддів є їх незмінюваність. В основі незмінюваності суддів лежить підхід про безстрокове (довічне) заміщення суддею посади, а також неможливість змістити суддю з посади без його згоди. На сьогоднішній день положення щодо незмінюваності суддів стали вагомою правовою основою статусу суддів та знайшли визнання й закріплення у конституційному законодавстві цивілізованих країн світу. Незважаючи на те, що цей принцип зародився в епоху необмежених монархій, сьогодні незмінюваність суддів одержала визнання та закріплення в основних законах багатьох держав світу.

Встановлено, що на сьогодні відбулася лише часткова реалізація принципу незмінюваності суддів України. Даний принцип повноцінно сприятиме забезпеченню незалежності суддів за умови максимального збереження його правової природи. Передусім судові повноваження не повинні підлягати повторним Perezatverdjenням, а звільнення та переведення суддів повинно гарантуватись судовим захистом.

У підрозділі 3.2 *«Конституційно-правовий механізм кадрового забезпечення судової влади»* розкривається три базові підходи щодо формування суддівського корпусу: прямі вибори, «політичний компроміс» та самоорганізація судової влади. Аналізується вітчизняний механізм формування суддівського корпусу.

Встановлено, що один із вагомих чинників політичного впливу на судову владу та незалежність суддів в Україні зосереджений у механізмі формування суддівського корпусу. Саме від того, як побудовано порядок

наділення та припинення суддівських повноважень, проходження суддівської служби та реалізації професійної кар'єри, значною мірою залежить рівень незалежності судової влади в цілому. Вбачається, що процес відкритості та колегіальності у розгляді майбутніх кандидатів на посаду судді – єдиний шлях до демократизації та самостійності судової влади. Самі судді повинні захищати свою професію від проникнення до її лав негідних осіб та, навпаки, підтримувати чесних та сумлінних людей, у чому і проявляється морально-правова засада організації та діяльності сучасної системи судоустрою в демократичній, правовій, соціальній державі.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження дозволило автору зробити теоретичні узагальнення і вирішити наукове завдання щодо розроблення концептуальних положень, які визначають правову природу єдності судової влади як вихідної засади оптимальної її організації в державі та пошуку ефективної моделі її структуризації, що знайшло своє відображення у відповідних висновках:

1. Комплексний аналіз вітчизняної та зарубіжної правової доктрини дає підстави визначити, що конституційно-правова засада єдності державної влади є універсальною телеологічною домінантою та однією із базових у конституційному механізмі правового регулювання реалізації публічної влади в державі.

2. Доведено, що законодавчі положення, які спрямовані на забезпечення єдності судової системи, доцільно класифікувати на дві групи: організаційні та процесуальні.

При цьому, до організаційних засад єдності судової влади слід віднести наступні компоненти та ознаки:

- цілісність судової системи;
- конституційно-правовий механізм організації та діяльності органів суддівського самоврядування для вирішення питань внутрішньої діяльності судів (ч. 2 ст. 130 Конституції України);
- єдиний порядок організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів (ч. 1 ст. 130 Конституції України);
- єдиний статус суддів (ст. 126-128 Конституції України).

Водночас, до процесуальних ознак єдності судової влади відносяться:

- обов'язковість для всіх судів правил судочинства, визначених законом (ст. 129 Конституції України);
- забезпечення Верховним Судом України однакового застосування судами норм матеріального та процесуального права, тобто єдність судової практики;
- обов'язковість виконання на території України судових рішень (ст. 124 Конституції України).

3. Надано пропозицію практично-функціонального характеру про те, що основоположні конституційні положення, які визначають правовий статус

судової влади, доцільно піддати певним редакційним змінам. Зокрема ст. 124 Конституції України слід викласти таким чином: «...в Україні утворюється та діє єдина судова влада...», а ст. 125 наступним: «...в Україні цілісна судова система, яка будується на принципах територіальності, інстанційності та спеціалізації. Відповідно до закону діють місцеві та апеляційні суди. Верховний Суд України – єдина касаційна інстанція. Створення надзвичайних чи особливих судів не допускається».

4. Встановлено, що у процесі реорганізації та конституційної модернізації вітчизняної судової системи ключової перебудови потребує порядок організації та діяльності судів першої інстанції. Для оптимізації судів першої ланки місцеві суди можуть бути структуровані на мирові суди та відповідні загальні місцеві суди.

5. Доведено, що правовий статус професійних суддів має бути єдиним; суддівське самоврядування є прямою, безпосередньою та виключною формою участі професійних суддів у сфері організації та діяльності судової влади; у питаннях організації та діяльності органів судової влади (Конституційний Суд України, Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України тощо) суддя повинен бути представником виключно судової гілки влади. Таким чином, суддівське самоврядування є тією конституційно-правовою основою, яка покликана забезпечити утвердження цілісної та єдиної судової влади. З моменту реального та ефективного у суспільному дискурсі запровадження суддівського самоврядування, суддівський корпус отримує демократичний інструмент внутрішнього управління судовою системою, який покликаний захищати незалежність суддів та самостійність судової влади.

6. Встановлено, що єдність статусу професійних суддів потребує визнання їх рівності, незалежно від займаного місця в судовій системі.

7. Наголошується, що суддівське самоврядування є самостійною конституційно-правовою формою організації діяльності судової влади. У свою чергу, судове управління (адміністрування) та суддівське самоврядування є взаємопов'язаними формами організації судової системи та суміжними інститутами в організації судової влади.

8. Сформульовано доктринальне положення концептуально-засадничого характеру, відповідно до якого самоорганізація судової влади є одним із сучасних правових інститутів, який покликаний забезпечити, на засадах демократії та незалежності, розв'язання ключових питань із організації та функціонування судової влади. Цей інститут реалізується в діяльності органів, до складу якого входить більшість суддів, які шляхом суддівського самоврядування обираються представниками суддівського корпусу. Утворюючи такі незалежні органи судова влада втілює свою самоорганізацію. Орган, уповноважений приймати рішення щодо обрання і кар'єри суддів, повинен бути незалежним від втручання уряду та адміністративних органів. Для цього, до робочого складу такого органу у своїй більшості мають входити представники судової влади – судді. Водночас з метою уникнення корпоративної замкнутості та потурання

недобросовісним представникам суддівської спільноти, до такого органу обов'язково мають входити представники громадянського суспільства (адвокати, науковці, правозахисники), а також уповноважені від інших гілок державної влади. Таке структурування складу органів самоорганізації судової влади (Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України тощо) має втілювати в життя баланс із забезпечення незалежності суддів, та водночас, вкрай важливий зовнішній суспільно-політичний контроль. Відповідно до ключових принципів самоорганізації судової влади, Вища рада юстиції повинна стати органом судової влади, в якому вирішуватимуться ключові питання з організації суддівського корпусу, професійної дисципліни та відповідальності суддів, кар'єрного зростання, а також втручання та посягання на незалежність суддів.

9. Вбачається, що статтю 131 Конституції України варто викласти у такій редакції: «Вища рада юстиції є органом судової влади, до відання якої належить: 1) внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад; 2) тимчасове зупинення або продовження повноважень судді; 3) здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України, Конституційного Суду України, Генерального прокурора України, а також апеляційний перегляд рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності інших суддів та прокурорів.

Вища рада юстиції складається з двадцяти одного члена. До складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України, Генеральний прокурор України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

З'їзд суддів України обирає із суддів дев'ять членів Вищої ради юстиції. З'їзд адвокатів України та Всеукраїнська конференція працівників прокуратури – по чотири члени Вищої ради юстиції.

Всі рішення Вищої ради юстиції ухвалюються більшістю від її конституційного складу.

При здійсненні дисциплінарної юрисдикції Вища рада юстиції діє як суд».

10. Доведено, що існування судової влади поряд із законодавчою та виконавчою є обов'язковою рисою демократичної держави. Відділення судової влади від інших державних структур та їх стороннього впливу має стати важливим сигналом для суспільства, що свідчить про рух країни до принципів верховенства права, соціальної справедливості.

11. Встановлено, що одним із факторів, через який може відбуватися неправомірний політичний тиск на систему правосуддя та безпосередньо на суддів, є механізм формування корпусу суддів. В залежності від того, які чинники та критерії закладені в організаційну основу механізму формування суддівського корпусу (кандидатський ценз, добір кандидатів, професійне стажування, призначення, реалізація професійної кар'єри, вихід у відставку), великою мірою залежить стан самостійності судової влади та демократичності самої держави.

12. Доведено, що незалежність суддів гарантується незалежністю судової влади в цілому, а тому, якщо суддя зазнає неправомірного втручання чи впливу на його незалежність, він повинен мати ефективні інструменти припинення такого втручання. Зокрема, суддівська спільнота повинна створювати дієві механізми захисту незалежності суддів, наприклад – надавати своїм членам можливість публічного звернення за захистом до органів суддівського самоврядування.

13. Наголошується, що принцип самостійності судової влади передусім виражається через незалежність суддів при відправленні ними судочинства. Під час ухвалення рішень, свідомість суддів не повинна перебувати під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, які підриватимуть їхню неупередженість. Вертикальна побудова судової системи, а також існування певної ієрархічності в суддівському корпусі, не повинна справляти вплив на незалежність суддів при ухваленні ними рішень. Саме у цьому полягає один із ключових критеріїв єдності статусу суддів та цілісності суддівського корпусу у сучасній конституційній державі.

14. Вбачається, що рівність суддів незалежно від займаного місця та покладених функцій у процесі судочинства має стати визначальним критерієм єдності судової влади. Згідно з цим критерієм, кожен суддя повинен мати рівне право на професійне зростання та кар'єрний рух. Водночас, в основі кар'єрного підйому судді мають бути об'єктивні показники його роботи, самовдосконалення та підвищення кваліфікації, організаторські здібності та високі моральні якості.

При цьому неналежні або ж ілюзорні конкурсні процедури щодо заміщення вищих суддівських посад значною мірою нівелюють рівність суддів та єдність їх статусу.

15. Вбачається, що до статті 128 Конституції України варто внести певні редакційні зміни та викласти її положення таким чином: «Професійні судді незмінювані. Професійні судді призначаються та звільняються на посаду Президентом України за подання Вищої ради юстиції. Всі адміністративні посади в судовій системі судді обіймають у порядку суддівського самоврядування. Голова Верховного Суду України обирається на посаду та звільняється з посади З'їздом суддів України».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Пустовойт Т. В. Єдність судової влади як конституційно-правова основа судової системи України: постановка проблеми / Т. В. Пустовойт // Вісник Маріупольського державного університету. Серія Право. – 2013. – Випуск 5. – С. 75-80 (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International», Польща та «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), Росія);

2. Пустовойт Т. В. Поняття судової влади та її місця в конституційно-правовому механізмі публічної влади / Т. В. Пустовойт // Вісник Маріупольського державного університету. Серія Право. – 2014. – Випуск 8.

– С. 186-192 (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International», Польща та «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), Росія);

3. Пустовойт Т. В. Інститут судового управління в системі забезпечення єдності судової влади: міжнародні стандарти та зарубіжний досвід / Т. В. Пустовойт // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 69-73;

4. Пустовойт Т. В. Теоретико-правові питання організації суддівського самоврядування в Україні як конституційної засади єдності статусу суддів / Т. В. Пустовойт // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2015. – Випуск 33. – Т. 1. – С. 96-101;

5. Пустовойт Т. В. Самоорганізація суддівського співтовариства як конституційно-правова форма забезпечення єдності судової влади / Т. В. Пустовойт // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2015. – Випуск 35. – Частина 2. – Т. 1. – С. 122-126;

6. Пустовойт Т. В. Місце судової влади у конституційно-правовому механізмі / Т. В. Пустовойт // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених : Зб. тез наук. праць / за заг. ред. К. В. Балабанова. – М. : МДУ, 2013. – С. 148-149;

7. Пустовойт Т. В. Інститут суддівського самоврядування та його роль у забезпеченні єдності судової влади / Т. В. Пустовойт // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених : Зб. тез наук. праць / за заг. ред. К. В. Балабанова. – М. : МДУ, 2014. – С. 196-197;

8. Пустовойт Т. В. Незалежність судді як важливий чинник забезпечення єдності судової влади / Т. В. Пустовойт // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених : Зб. тез наук. праць / за заг. ред. К. В. Балабанова. – М. : МДУ, 2015. – С. 149-151.

АНОТАЦІЇ

Пустовойт Т. В. Конституційно-правові основи єдності судової влади України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2016.

Дисертація присвячена визначенню конституційно-правової природи єдності судової влади, з'ясуванню її системних характеристик, структури й сутності, місця в системі єдиної державної влади, формулюванню на цій підставі загальнотеоретичного розуміння єдності судової влади. Сформульовано основні організаційно-правові проблеми реалізації єдності судової системи, запропоновано шляхи їх вирішення. Розглянуто гарантії забезпечення єдності судової системи, розроблено пропозиції з удосконалення відповідного законодавства.

Проаналізовано чинне нормативно-правове регулювання єдності статусу суддів як на національному, так і на міжнародному рівнях. Встановлено та розглянуто рівність їх правових можливостей, виявлено законодавчі прогалини та проблеми забезпечення єдності статусу суддів, запропоновані відповідні шляхи їх подолання.

Ключові слова: єдність судової влади, судова система, статус суддів, єдність судової практики, Верховний Суд України.

Пустовойт Т. В. Конституционно-правовые основы единства судебной власти Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02. – конституционное право; муниципальное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена определению конституционно-правовой природы единства судебной власти, выявлению ее системных характеристик, структуры, сущности, места в системе единой государственной власти, формулированию общетеоретического понятия единства судебной власти. Теоретически исследовано и обосновано соотношение и сочетание единства и структурированности судебной власти как условия ее эффективной реализации.

Сравнительный анализ и сопоставление судебного управления и судейского самоуправления дал возможность сделать ряд выводов и обобщений. В том числе о том, что судебное самоуправление является прямой, непосредственной и исключительной формой участия профессиональных судей в сфере организации и деятельности судебной власти.

На основании изучения трудов иностранных и отечественных ученых, которые исследовали отдельные аспекты феномена судебной власти, выявлено и раскрыто основные современные тенденции развития судебной системы, сформулированы основные организационно-правовые проблемы реализации ее единства, разработаны предложения по совершенствованию соответствующего законодательства.

Проанализировано регулирование единства статуса судей как на национальном, так и на международном уровнях, рассмотрено равенство их правовых возможностей, независимо от занимаемого места в судебной системе.

Усовершенствованы подходы к научному обоснованию необходимости минимизации политического влияния на судебную власть путем реформирования органов самоорганизации судебной власти и усиление общественного контроля через соответствующие конституционно-правовые институты.

Обосновано, что в условиях реформирования отечественной правовой системы значение единой судебной власти значительно усилилось, поскольку она выступает доминирующим фактором стабилизации государственно-правового развития, защиты прав и свобод человека, утверждения

верховенства права.

Ключевые слова: единство судебной власти, судебная система, статус судей, единство судебной практики, Верховный Суд Украины.

Pustovoyt T. V. Constitutionally legal frameworks of unity of department judicial of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a candidate`s of law degree, speciality 12.00.02 – – constitutional law; municipal law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2016.

Dissertation is devoted determination of legal nature of unity of department judicial, exposure of its system descriptions, structure and essence, place in the system of single state power. In theory investigational and grounded correlation and combination of unity and structured of department judicial as terms of its effective realization. Basic modern progress of the judicial system trends are exposed, the basic organization-law problems of realization of its unity are formulated, developed suggestion on perfection of the proper legislation. Adjusting of unity of status of judges is analysed both on national and international levels; equality of their legal possibilities is considered.

Key words: unity of department judicial, judicial system, status of judges, unity of judicial practice, Supreme Court of Ukraine.